

בני מוריס

העיתונות הישראלית בפרשת קיביה אוקטובר-נובמבר 1953

קודם כל, העובדות. בלילה שבין ה-12 ל-13 באוקטובר 1953, חצתה חוליית מסתננים מירדן את הגבול חזקה רימון לתוך בית משפחת קניאס, בשולי היישוב יהוד, מזרחית לתל-אביב. מההתפרצות נהרגו האם, סוזאן, ושניים מילדיה, בנימין, בן 18 חודשים, ושושנה בת הארבע. ילד נוסף נפצע קל. המסתננים נמלטו לשטח ירדן, ועקבותיהם הובילו לסביבת הכפר רנתיס, כחמישה ק"מ צפונית לקיביה. הרצח גרם לזעזוע בציבור הישראלי.

הימים היו ימי הסתננות בלתי-פוסקת מתחום הגדה המערבית ורצועת עזה לתוך ישראל. רוב רובם של המסתננים, מרביתם פליטים, באו למטרות כלכליות או חברתיות – לגנוב חפצי בית ומהיבול בשדות, להבריח מוצרים שונים, לבקר קרובים או לנסות להשתקע מחדש במקומותיהם הקודמים. מיעוט קטן הגיע למטרות רצח וחבלה.

ב-14 באוקטובר גינתה ועדת שביתת הנשק ישראל-ירדן את הרצח המשולש. באופן בלתי-שגרתי לא הצביעה ירדן נגד הגינני, ומפקד הצבא הירדני (הלגיון הערבי), הגנרל ג'ון גלאב, הבטיח שירדן תתפוס ותעמיד לדין את האחראים. אך כבר בבוקרו של ה-13 באוקטובר נפגשו על גבעה ממזרח לטבריה – שם נערך תמרון גדול של צה"ל – ממלא מקום שר הביטחון פנחס לבון, הרמטכ"ל מרדכי מקלף, ראש אג"ם משה דיין וראש הממשלה בחופשה, דוד בן-גוריון, והחליטו על פעולת תגמול קשה נגד ירדן שתכוון נגד הכפר קיביה. שר החוץ וממלא מקום ראש הממשלה, משה שרת, לא החמץ לפגישה וגם לא דווח לו באותו יום על ההחלטה. כמרכן, לא הובאה הפעולה המוצעת להכרעה בפני הממשלה. ההוראה הועברה לאג"ם/מבצעים, ושם הרצאה פקודת מבצע לפיקוד מרכז. פיקוד מרכז, בתורו, הוציא פקודת מבצע ליחידות המבצעות – יחידה 101, בפיקודו של רב-סן אריאל שרון, וגרוד הצנחנים 890. פקודת המבצע של פיקוד מרכז הורתה על "ביצוע הרס ופגיעה מקסימלית בנפש במגמת הברחת תושבי הכפר מבתיהם".¹

הפעולה בוצעה בלילה שבין ה-14 וה-15 באוקטובר. יחידות חסימה קטנות פגעו במספר חיילים של הלגיון, שניסו להגיע לכפר המותקף. כהטעיה, הונחתה הפגזת מרגמות על סביבות הכפר בדרס, דרומית-מערבית לקיביה, וחוליות של יחידה 101 הטרידו באש את הכפרים שקבא ונעלין (פקודת המבצע הורתה לחוליות לחדור לכפרים, לפגוע בתושבים ולפוצץ בתים – אך דברים אלה לו בוצעו). בקיביה עצמה "נפנפו" יחידות הפשיטה את קומץ אנשי המליציה המקומיים מהמשמר הלאומי, ועברו מבית לבית בתרגולת לוחמה בשטח בנוי (לבי"ב או לש"ב), בוורקם רימונים דרך

* ברצוני להודות למכון לקמוניקציה ע"ש משפחת סמארט ולקרן דוד בן-רפאל במכון טרומן, שניהם באוניברסיטה העברית בירושלים, על מלגות שעזרו לי להשלים את כתיבת המאמר.
1. ארכיון צה"ל 644/561/207.

הפתחים ובירי בלתי-מכוון דרך החלונות והדלתות הפרוצות. מקצת התושבים שניסו להימלט נורו בסמטאות. לאחר מכן פוצצו הצנחנים כ-45 מבתי הכפר. כ-60 תושבים נהרגו, רובם נשים וילדים. לצה"ל לא היו נפגעים.

בזכרונותיו יטען שרון שחייליו בדקו את הבתים טרם פיצוץ, לוודא שאין מתחבאים בהם אזרחים (Sharon 1989). מיד לאחר היודע מספר הקורבנות הירדנים, יסבירו דוברים ישראלים, בצורה בלתי-רשמית, כי מספר ההרוגים הרב נבע מכך שרבים מהתושבים התחבאו בבתים ומתו כאשר הבתים פוצצו עליהם – ושהחיילים לא ידעו על המתחבאים וחשבו שהבתים ריקים. אך דוברים ירדנים ונציגי האו"ם יטענו ויכתבו כי מרבית ההרוגים מתו מפגיעות רימונים ומכדורים, ולא ממפולת של בניינים (מוריס 1996, 275–276).

שרת כתב ביומניו על הזעזוע שפקד אותו עם הישמע הידיעה בדבר כמות הנפגעים (שרת 1978, 39, 44). בעולם הערבי ובעולם המערבי קמה זעקה שלא היתה כמותה מאז 1948. בריטניה אף רמזה על הפעלה אפשרית של ברית ההגנה שלה עם ירדן, ושלחה נשק לחזק את המשמר הלאומי. ארצות-הברית עיכבה העברתו של מענק סיוע חוץ גדול לישראל. בירדן דרשו מפגיני רחוב פעולת תגמול נגד ישראל ואת פיטוריהם של גנרל גלאב ושאר הקצינים הבריטים שעמדו בראש הלגיון, בשל אי-התערבותו של הלגיון לשם הצלת קיביה ליל הפשיטה. ישראל גונתה בחריפות בוועדת שביתת הנשק, והערבים והמעצמות הביאו את הנושא בפני מועצת הביטחון, שם גונתה הפעולה בסוף נובמבר – בלי שהמעצמות תאזכנה, כפי שדרשה ישראל, את פעולות הטרור הערביות שקדמו לקיביה.

בישראל סגר הממסד הפוליטי את שורותיו. בן-גוריון וגולדה מאיר, שרת העבודה, הוקיעו את מה שהם כינו צביעות המעצמות. בישיבת הממשלה ב-18 באוקטובר שיקר בן-גוריון ואמר שהוא עצמו לא היה בין מקבלי ההחלטה לפשוט על קיביה אך בדיעבד תמך בפעולה. רוב השרים תמכו ללא סייג בבן-גוריון. בכנסת, שנתפנתה לדון בפעולה רק חודש וחצי לאחר המעשה, היה הטון הכללי: מדוע העולם מגנה יהודים על הרג ערבים, בעודו עובר בשתיקה על רצח יהודים בידי ערבים. כן טענו הדוברים והדגישו כי הפעולה בוצעה על-ידי תושבי ספר נועמים ולא על-ידי צה"ל.

מקור הטיעון הזה היה בנסיון הממשלה להגביל את הנזק המדיני שנבע מהפעולה. ב-19 באוקטובר, ארבעה ימים אחרי הפשיטה, בהסכמת הממשלה כולה, ולאחר שעבר ליטוש אחרון אצל שרת, נשא בן-גוריון נאום ב"קול ישראל", ובו קבע נחרצות כי פעולת קיביה בוצעה בידי תושבי ספר נועמים, מקצתם שורדי השואה ומקצתם עולים מארצות האסלאם, שבו מסורת נקמת הדם חזקה, וששום יחידה של צה"ל לא נעדרה באותו לילה מבסיסה. הוא הביע צער אם נשפך בפעולה דם נקיים.

לקיביה היו מספר תוצאות מיידיות. רוב הלגיון הערבי נפרס לאורך הגבול עם ישראל, ובאזור לטרון-טולכרם פחתה כמות ההסתננויות בצורה דרמטית. אך היתה לקיביה תוצאה חשובה יותר: אחרי קיביה, כתוצאה מהנשרת המדינית, הוסטו המטרות של פעולות התגמול מכפרים ומכפריים ירדנים ומצריים לבסיסי צבא ומשטרה. כך קרה שכמעט כל פעולות התגמול בשנים 1954–1956 כוונו נגד מטרות צבאיות ומשטרתיות, ואילו רוב הקורבנות של פעולות התגמול בין 1949 ל-1953 היו אזרחים חפים מפשע. רובם המכריע של נפגעי פעולות התגמול בשנים 1954–1956 היו חיילים ואנשי משטרה ערביים. עם זאת, יש לציין כי פעולות אלה, שהכאיבו לממשלות ירדן ומצרים יותר מאשר אלה שכוונו נגד הכפרים, גרמו להתגברות המתיחות והחיכוך בין הצבאות הסדירים ולמספר גדול של נפגעים גם בצבאות ערב וגם בצה"ל, ובסופו של דבר למלחמה השנייה בין ישראל למצרים – מבצע קדש. מלחמה זו נבעה ישירות מפעולת עזה בפברואר 1955, שהביאה בקיץ 1955 להפעלת הפדאיון ולחתימת הסכם הנשק הציכיי-מצרי.

טיפול של העיתונות הישראלית בפרשת קיביה מאירת עיניים באשר ליחסי ממשל-עיתונות-ציבור, ושופכת אור על דפוסי החשיבה והפעולה של המדינה הצעירה בשנותיה הראשונות. להלן נבחן את תגובות העיתונות לצינוני הדרך העיקריים בפרשה.

הרצח ביהוד

רוב העיתונים דיווחו בהבלטה ובכעס רב על התקפת המסתננים ביהוד והקדישו לה או כותרת ראשית או כותרת משנית בעמוד הראשון: הם תיארו את הזעם והדכדוך ביישובי הספר, וקראו לממשלה להגביר את אמצעי הביטחון בגבולות. "שום מדינה", כתב הארץ, עיתון עצמאי בלתי מפלגתי, "אינה יכולה" לשאת "בחיבוק ידיים" נגע של הסתננות בממדים כאלה. העיתון קרא לממשלת ירדן לרסן את הפורעים.² הבקר, עיתונם של הציונים הכלליים, מפלגת מרכז ליברלית, טען נגד המוסר הכפול של האו"ם, שמצד אחד מתעלם – לדבריו – ממעשי רצח של ערבים, ומצד שני מנסה להגביל את נסיונות ישראל להטות את נהר הירדן.³ המודיע, עיתונה של אגודת ישראל, נזדעזע מהרצח בעיקר מכיוון שבוצע ב"טבורה של המדינה" ולא ב"מקום... מיועד לפורענות של מסתננים".⁴

שני עיתוני הערב החשובים, ידיעות אחרונות ומעריב הקדישו להתקפה הן את מאמרי החדשות הראשיים ב־13 באוקטובר והן מאמרי מערכת, כולם רוויים בטרמינולוגיה רגשנית. מאמר החדשות הראשי בידיעות אחרונות, שכותרתו נפרסה על רוחב העמוד הראשון, פתח במלים אלה: "זרקו בומבה לבית! כולם הרוגים!" – כך דיווח ילד בן שתיים-עשרה על המקרה לתחנת המשטרה ביהוד. בהמשך המאמר תוארו המצעים של משפחת קניאס "טבולים ברם", ו"נעלי הילדה שושנה [ש]היו מונחים ליד קצה המצע, כפי שהורתה לה הגנת שלה".⁵ טור המערכת – "שיחות היום" – של יום המחרת הוקדש ברובו למקרה, כאשר הכותב רומז כי שוטרי משטרת רנתיס, שאל סביבתו הובילו עקבות הרוצחים, היו אחראים לפשע או לפחות נתנו יד חופשית לרוצחים.⁶

גם מעריב ב־13 באוקטובר הקדיש מקום בולט לתיאור פנים בית קניאס לאחר הרצח – "שני הילדים שכבו על הרצפה כשהם מרוסקים... האם, שהיתה פצועה באופן אנוש וקטועת יד..."⁷ במאמר מערכת באותו יום רמז העיתון על הצורך בפעולת תגמול כאשר כתב: "יש דרך להגביר את רצון הירדנים לקיים שקט בגבולות וכי דרך זו אינה תמיד דרך של ישיבות חירום והסכמים עם הירדנים". את פגעי ההסתננות ייחס המאמר ל"מדיניות מתואמת של כל שכנינו".⁸

בקצוות הפוליטיים – ובשנות החמישים התנועה הרביזיוניסטית והמפלגה הקומוניסטית היוו את הקצוות – נאמרו, כצפוי, דברים חריפים. חרות, עיתונם של הרביזיוניסטים, פרסם ב־14 באוקטובר דבר מערכת תחת הכותרת "לירדן". "הלב מתפלץ מזעם, הידיים מתקמצות לאגרופים, הנפש נסערת ונטרפת... [מאותה] תמונה... פוגרומית מובהקת...". חרות האשים את בן-גוריון על "הסיר את הביטחון מישראל" וסיים את דבריו, כנרמז בכותרת, בקריאה לכבוש את הגדה המערבית (ואולי אף את ממלכת ירדן כולה): "קול דמי אחינו זועק אלינו מן האדמה ומתמוזג בקול שועת אדמת המכורה הכבושה הזועקת אף היא לשחרור וגאולה. הגיעה השעה לגאולת שניהם גם יחד... לירדן!"⁹ (שבוע לאחר מכן, פרסם העיתון מאמר פרשנות באותה הרוח, מאת י. בן-ארי, ובו דרש הכותב "מצעד לירדן!").

קול העם, עיתונה היומי של המפלגה הקומוניסטית הישראלית, האשים את משקיפי האו"ם המערביים ומדיניות המערב ברצח המשולש: שוב גרמו האמריקנים, שמעוניינים בליבוי יצרים במזרח התיכון, לרציחות. נרמז כי ממשלת ירדן אחראית לרצח, ושהיא למעשה נציגת המערב האימפריאליסטי במרחב. אך היתה במאמר גם נימה ביקורתית כלפי ממשלת ישראל, שהיתה אחראית ל"רציחות" של ערבים שקדמו ליהוד – העיתון הזכיר את ההרג של כ־20 פליטים פלסטינים בפשיטת יחידה 101 על מחנה הפליטים בוריג' ברצועת עזה בסוף אוגוסט. שני הצדדים משחקים באש ובמשחקי מלחמה, קבע העיתון.¹⁰

2. "רצח לשמור", הארץ, 14 באוקטובר 1953.
3. "מבצעי פיתוח מול מבצעי רצח", הבקר, 14 באוקטובר 1953.
4. המודיע, 14 באוקטובר 1953.
5. "אם וילדיה נרצחו", ידיעות אחרונות, 13 באוקטובר 1953.
6. "שיחות היום", ידיעות אחרונות, 14 באוקטובר 1953.
7. מעריב, 13 באוקטובר 1953.
8. "שיחות", "יש עוד גנרלים", מעריב, 13 באוקטובר 1953.
9. חרות, 14 באוקטובר 1953.
10. "נרצחה אשה ושני ילדיה", קול העם, 14 באוקטובר 1953.

שום עיתון, יש לציין, לא בא בדרישה מפורשת לממשלת ישראל לבצע פעולת תגמול בתגובה על יהוד, אם כי הצופה, עיתונה של תנועת המורחה (לימים, המפלגה הדתית הלאומית), תבע שישראל תדאג שהרוצחים יבואו על עונשם.¹¹ זמנים, עיתונה של המפלגה הפרוגרסיבית, דרש תגבור אמצעי המגננה סביב יישובי הספר ו"פעולות תגמול", אם תידרשנה.¹²

פעולת קיביה

הדיווח הראשון על פעולת קיביה בעיתונים הופיע בצורה מרומוזת בשלושת עיתוני הערב, ידיעות אחרונות, מעריב והדור (האחרון של מפא"י), ב־15 באוקטובר. שלושתם הופיעו כתרסר שעות אחרי תום הפעולה, שעות רבות אחרי שחיילי צה"ל שבו לישראל, ושעות לאחר שתחנות הרדיו בעולם הערבי והמערבי כבר דיווחו על הפעולה; אך יד הצנוורה הצבאית כבדה על המערכות. בהדור, בעמודי הראשון, מתחת לכותרת הראשית, הופיעה במאמר ממוסגר תחת הכותרת "ברגע האחרון: התפרוצציות אדירות בכפרים ערביים מעבר לגבול", ידיעה שתומה על "הילופי יריות" והתפרוצציות בכפרים מעבר לגבול באזור בית נבאלה. דברים דומים, מלווים בכותרות גדולות יותר, הופיעו גם במעריב ובידיעות אחרונות, אך אלה ניסו גם ליידע את הקורא, בצורה פחות או יותר מפורשת, כי מדובר בפעולת תגמול נרחבת. "הנה מתחיל המאון [כלומר, מאון הדמים] להשתנות לטובתנו", כתב ידיעות אחרונות.¹³ ואילו מעריב הודיע בכותרתו, בצורה יותר מפורשת: "הותקפו כפרים ירדניים" ובכותרת המשנה: "ערבים טוענים: פעולות תגמול על הרצח ביהוד". העיתון גם נקב בשם "קיביה" כמקוד ההתרחשויות (בעוד ידיעות אחרונות והדור דיברו פשוט על האזור מזרחית לבית נבאלה).¹⁴

הידיעות החצי-מוסמכות והמפורטות הראשונות בדבר הפעולה הופיעו בעיתוני בוקר ב־16 באוקטובר, בהם גם דווח על החלטת ישיבת ועדת שביית הנשק מה־15 באוקטובר, שבה גונתה ישראל על הפעולה. הדיווחים כולם הסתמכו על דיווחים של רדיו רמאללה ושל כלי תקשורת ערביים אחרים ועל החלטת ועדת שביית הנשק; שום עיתון, מלבד ידיעות אחרונות, לא ציטט דבר וחצי דבר ממקור ישראלי כלשהו, צה"לי או אזרחי. בידיעות אחרונות נאמר, בהסתמך על פקידים עלומים, ש"ישראל דוחה לחלוטין את הטענות של הערבים כאילו כוחות ישראלים סדירים כל שהם השתתפו בהתקפה..."¹⁵ יתר העיתונים לא הביאו שום התייחסות ישראלית לפעולה.

רוב העיתונים, כמו דבר, הבקר והארץ, הקדישו לקיביה את הכותרת השנייה בעמוד הראשון; רק מיעוטם — על המשמר וקול העם, עיתוני השמאל — חשבו שהנושא ראוי לכותרת הראשית. היו גם — כמו חרות — שהקדישו לנושא כותרת שולית וקטנה. גם ידיעות אחרונות וגם מעריב בצורה מכוונת, בעזרת כותרותיהם והמידע בגוף הידיעות, הסיטו את תשומת-לב הקורא מהעיקר — הפעולה עצמה — לטפל. בכותרתו הראשית הגדולה, הודיע ידיעות אחרונות: "[הגנרל ואגן] בניקה [ראש צוות משקיפי האו"ם] יצא לעבר הירדן". רוב הידיעה עסקה בצעדים דיפלומטיים שונים ובתגובות לפעולה ("בינתיים, ההד בעולם הוא מתון למדי"). ואילו המידע הבסיסי על הפעולה הוצג ונרחק אל העמוד האחרון (עמ' 8). רק שם יכול היה הקורא לגלות כי דובר בפשיטה גדולה, של "חצי-גדוד", לדברי רדיו רמאללה; בכ־50 הרוגים ו־25 פצועים, בהרס של 42 בתים ובחיפושים שנמשכים בין החורבות אחר גופות וניצולים.¹⁶

מעריב, בצורה דומה, הסיט את תשומת-הלב של קוראיו לעניינים שוליים. "בוטלו החופשות בלגיון; בניקה יצא לרבת עמון", הודיעה הכותרת הראשית. גם הוא מיעט בפרטים על מה שאירע בקיביה ובסביבתה, אך ציטט באמצע המאמר, בעמוד הראשון, מקור ערבי שדיבר על 54 הרוגים ועל הרס רב בין בתי הכפר.¹⁷

11. "הרצח ביהוד", הצפה, 14 באוקטובר 1953.
12. "מעשי האיבה הירדניים", זמנים, 14 באוקטובר 1953.
13. הדור, 15 באוקטובר 1953; "התפרוצציות אדירות בגבול ירדן", ידיעות אחרונות, 15 אוקט' 1953.
14. מעריב, 15 באוקטובר 1953.
15. ידיעות אחרונות, 16 באוקטובר 1953.
16. ידיעות אחרונות, 16 באוקטובר 1953.
17. מעריב, 16 באוקטובר 1953.

כבר ב־15 באוקטובר, ולכל המאוחר בלילה שבין ה־15 ל־16, ידעו עורכי העיתונים וכתביהם (דרך דיווחי סוכנויות הידיעות, ושידורי ה־BBC ותחנות הרדיו הערביות) על גודל הפעולה, ועל ממדי ההרג – וכולם הבינו שאלה חרגו בצורה מהותית מכל פעולות התגמול שקדמו לקיביה, מאז 1949. למרות זאת, רוב העיתונים העדיפו להצניע את המידע הבסיסי הזה (ולא מדובר כאן בהגבלה חיצונית של הצנזורה הצבאית. הרי ברוב העיתונים ב־16 באוקטובר כבר נקבו במספרים – הגדולים – של ההרוגים ודיווחו על הרס בתים רבתי). את הצנעת המידע על מהות ותוצאות הפעולה יש אולי לזקוף למיזוג של הכוונה ממשלתית, מניעים פטריטיים, ואי־אמון מסוים בידיעות שהופצו על־ידי ארצות ערב ומנגנון האו"ם.

רוב העיתונים הביאו את דברי רדיו רמאללה וועדת שביתת הנשק בתמצות מרבי, תוך העלמת פרטים חשובים. רק על המשמר דיווח שהגופות בקיביה היו ברובן נקובות כדורים ורסיסים (בצטוט מקורות או"ם).¹⁸ הגדיל לעשות הדור, עיתונה של מפא"י, ב־16 באוקטובר, שעורכיו העדיפו פשוט להתעלם מפעולת קיביה: בעיתון לא היתה כל התייחסות לפעולה עצמה ולישיבת ועדת שביתת הנשק. העיתון נמנע לחלוטין מלמסור לקוראיו כל דיווח על פרטי הפעולה. ב־16 באוקטובר ובימים שלאחר מכן, לא הופיע בהדור כל תיאור – ממקור כלשהו – על מה שהתרחש בקיביה. גם בדברי המערכת המעטים שהוקדשו לנושא בעיות בגבולות, לא מסר העיתון פרטים כלשהם על הפעולה, והשם המפורש – קיביה – לא נזכר כלל.

ראוי גם לציין שכמעט בכל העיתונים, בכותרות על קיביה, נעשה שימוש במונחים נייטרליים לחלוטין (לא כפי שנהגו, נאמר, בעת ניסוח הכותרות על הרצח ביהוד). רק קול העם התבטא בכותרת משנית רגשנית וחורצת דין: "רצח המוני בוצע בכפר הערבי קיביה".¹⁹

עדיין לא ברורה לגמרי פעילות הצנזורה הצבאית בימי קיביה. הדבר אולי יתבהר אם וכאשר יאותרו ויפתחו לעיון התיקים הרלוונטיים בארכיוני אמ"ן וצה"ל (דבר שלא קרה עד לכתיבת שורות אלה). מהמעט שנגלה בנושא בארכיון צה"ל, ברור כי באותם ימים הופעלה הצנזורה בצורה בלתי־מתפשרת בנושאים מסוימים. הצנזורים פסלו כל אזכור או רמז להשתתפות צה"ל בפעולה בקיביה (פרט לדברים בנושא שהובאו בציטוט ממקורות ערביים ואו"מיים). בכתבה בעיתון חרות, ערב המבצע, נפטלו השורות הבאות: "צבא המחותרת' הליגלי־בלתי־ליגלי [זאת אומרת צה"ל] יבצע איזו פעולת תגמול לשם הרגעת המצפון...", וכחודש לאחר הפעולה, נפטלו השורות הבאות, שאמורות היו להתפרסם בכתבתו של הכתב בארץ של אונצו זייט, עיתון יידי בנייריוק:

בשעה שפעולות הרצח על־ידי מסתננים מבוצעות על־פירוב על־ידי יחידים או יחידות לא מאורגנות, הרי הפעולה בעזה [כלומר, בוריג] ובעיקר הפעולה בקיביה בוצעה על־ידי יחידות צבא מאורגנות ומוזינות היטב. האכזריות בפעולה כזאת בהכרח הביאה לידי מחאה מצד המדינות התרבותיות ומצד האו"ם...²⁰

רוב העיתונים חיכו יומיים־שלושה לפני פרסום דבר מערכת על הפעולה. ייתכן שרצו קודם לראות לאן פני הממשלה מועדות ואיך נושבות הרוחות באזור ובעולם הרחב. אך היו מספר הריגים – קול העם, ה־*Jerusalem Post*, וזמנים – שפרסמו מאמרי מערכת כבר בבוקר ה־16. ה־*Jerusalem Post* ציין כי "ישראל נקטה את האמצעי הדרוש. יותר מדי ישראלים חפים מפשע נרצחו" ומשקיפי האו"ם לא הועילו.²¹ קול העם פרסם מאמר מערכת תחת הכותרת "נגד הרצח", ובו כינה את ה"רצח ההמוני על־ידי ישראלים מזוינים... פשע מחריד... רק אנשים חסרי אחריות, חסרי מצפון וחסרי

18. על המשמר, 16 באוקטובר 1953.

19. קול העם, 16 באוקטובר 1953.

20. ארכיון צה"ל, מסמך ללא כותרת או תאריך, 636/56/128. בראש העמוד נכתב: "להלן מספר פסולים אופיניים".

21. *Jerusalem Post*, 16.10.1953, "Reprisal". ה־*Jerusalem Post* הרחיב את היריעה ההיסטורית יומיים אחרי כן כאשר כתב בכתבת חדשות בעמוד הראשון כי "ההיסטוריה של יחסי הישראלים והערבים היא שרשרת של הצעות שיתוף פעולה מצד היהודים שנדחו על־ידי הערבים ללא סיבה קבילה". העיתון אף הביא דוגמה כביכול: ניסו להגיע להבנה עם המלך עבדאללה, אך לבסוף "התקיימה פגישה רק בין קצינים בכירים משני הצדדים" ודבר לא יצא ממנה (*Jerusalem Post*, 18 באוקטובר 1953).

דאגה לבטחון ישראל ולמעמדה הבינלאומי יכולים להחליט על ביצוע מעשי רצח בדם קר של נשים, ילדים וזקנים בשנתם. זה הוא דיר יאסין חדש". אצל יהודים מתעוררים רגשי בחילה מ"פוגרומים" כאלה, קבע העיתון.²²

הגדילו לעשות עורכי זמנים. מצד אחד, מיקמו בבוקרו של ה-16 באוקטובר את הדיווח על הפעולה בראש העמוד הראשון, וכן נתנו לידיעה כותרת חזקה: "52 הרוגים, 16 פצועים בין אנשי כפרים ערבים שהותקפו מעבר לקו". אך מצד שני, פרסם העיתון ברביוס דבר מערכת ראשי, "פעולות תגמול", ובו האשים את הערכים ב"פיצוץ בתים של תושבים שלוחים, רצח נשים וילדים... ידיית רימונים על כלירכב אזרחיים" במשך "שלושים שנים ומעלה". בעבר ובהווה, טען העיתון, ידע היישוב "לעמוד על משמר טהרתו של הנשק העברי ולא חיללנוהו מעולם". אך "אין בלבנו כל ספק, כי שפת הכוח הגלוי והברוטלי הוא [כך במקור] השפה היחידה המובנת להורגי נשים ולמציתי משכנות שקטים".²³

במהלך הימים הבאים המשיכו עורכי זמנים להרעיף על קוראיהם מאמרי מערכת שבצורה זו או אחרת הגנו על מדיניות ישראל וצה"ל וגינו את הערבים, המעצמות והאויים. אף לא מלה של ספק או גינאי הופנתה לעבר קובעי ההחלטות בירושלים ולעבר צה"ל (למעט מכתב בודד למערכת מאת ד"ר פ. מוזס, שבו גינה הכותב את התמיכה של העיתון ב"שפת הכוח הגלוי והברוטלי", קרא לקיבית "טבח", והטיל ספק אם שפה זו אכן תביא להפסקת ההסתננות).²⁴

הן ידיעות אחרונות והן מעריב חיכו ל-18 באוקטובר כדי לפרסם דברי מערכת בנושא קיבית. ידיעות אחרונות, תחת הכותרת "דם יהודי אינו הפקר", התרכו בקורבנות היהודים של המסתננים ולא הקדיש אף לא מלה לקורבנות הערבים בקיבית או להתקפה עצמה. במאמר נכתב כי "דם יהודי אין לו ערך בבורסה העולמית. הוא בזיל הזול", וזאת "בהתאם למסורת" המערבית, ש"יהודים בדין ייהרגו ויירצחו". בריטניה וצרפת מתעוררות רק כאשר "פקעה סבלנותם של תושבי הספר [הישראליים] ולא הסכימו להירצח בלילות והשיבו מנה אחת אפיים למתקיפים וחדרו לתוך קיני המרצחים הערבים".²⁵

אך ההתעלמות ממה שהתרחש בקיבית וההסטה מהאמת ומהעיקר הגיעו לשיא בשני מאמרים במעריב של אותו יום. במאמר פרשנות מאת משה ז'ק, בעמוד השני, "סערת קיבית" ותגובת ישראל, נאמר: "ישנן הוכחות ברורות שכנופיות הבלתי-סדירים פועלות בהדרכתם של קציני המודיעין של הלגיון. מדינות ערב מנהלות מלחמת החשמה [אולי צ"ל השמדה] מתמדת נגדנו. ההסתננות... היא חלק ממערכה זו". ובטור ה"יומן" של העורך הראשי, ד"ר עזריאל קרליבך, בעמוד האחרון, נכתב: "מועצת הביטחון ודאי תגנה את ישראל על מעשה קיבית". אבל מה בעצם קרה בקיבית?

טענתנו העיקרית היא, אמנם, שהתקרית הזאת לא נחקרה כלל על-ידי צד נייטרלי ואובייקטיבי. שלא כמו ביהוד... לא ביקרו משקיפי או"ם כלל בכפר הערבי שכאילו "נמחה מעל פני האדמה". לא בדקו ולא ספרו כלל מה מספר ההרוגים שם – והאם אפשר לדבר בכלל על כחמישים קורבנות. ולא הטריחו את עצמם אפילו לחקור מי ומי היו המתקיפים, והאם אמנם כוחות סדירים של צבא ההגנה לישראל מעורבים בדבר בכלל. ממשלות המערב... כולם כאחד קיבלו כתורת משה מסיני את תיאורו של... [הנקודות במקור, ב.מ.] רדיו רמאללה, בעל הדמיוניות וההפרזות המזרחי.

תחנה זאת דיברה על "חצי-גוד" של צה"ל שהשתתף בפעולה. "היכן העקבות ומי ראה אותם?" שאל קרליבך. "מעצמות המערב, סיכם וקבע, נחפסו בידעין לתעמולה ערבית" ואין מדינות המערב מתחשבות ב"421 החללים היהודים שנפלו בתקריות הגבול" הירדני.²⁶

22. קול העם, 16 באוקטובר 1953.
23. זמנים, 16 באוקטובר 1953.
24. זמנים, "קוראים כותבים", 20 באוקטובר 1953.
25. ידיעות אחרונות, 18 באוקטובר 1953.
26. מעריב, 18 באוקטובר 1953.

כמעט אין בדבריו של קרליבך משפט אחד שאינו חוטא לאמת, מסלף או מטעה, בבירור או במשתמע, ואילו דברי רדיו רמאללה, כפי שצוטטו בעיתונות העברית, היו כמעט כולם אמת לאמיתיה: בקיביה אכן נהרגו יותר מ-50 מתושבי הכפר; חלק גדול מהכפר באמת נמחה מעל פני הארמה; בפעולה השתתף כוח של למעלה משתי פלוגות של צה"ל (רגלים ורגמים) – בהחלט כוח שווה ערך לחצי גדוד; משקיפי או"ם חקרו בקפידה את האירוע בשטח.

ברובזמן, דוברי הממשלה דאגו לטפטף לעיתונים "דברי רקע" ו"הסבר" שנועדו להצדקת הפעולה. ב-18 באוקטובר, בכתבה קטנה בעמודו הראשון, דיווח הארץ כי קיביה שימשה ב-1937 כמפקדתו של חסן סלמה, מראשי ה"כנופיות" בזמן המרד הערבי. אותה ידיעה עצמה הופיעה בעמוד הראשון של מעריב.²⁷ (הידיעה כנראה היתה מוטעית – בערבבה בין קיביה וקולה, כפר ששכן כ-10 ק"מ דרומית לקיביה, שחרב ב-1948, ואכן שימש כמפקדתו של סלמה בימי המרד). ב-18 באוקטובר הודיע סופרו של הבקר באזור הדרום לקוראיו, בכתבת חדשות, כי "קן פושעים היה כפר קיביה. עקבות הגנבים, המחבלים והרוצחים הובילו למבואות ולשערי כפר קיביה אשר בנו... הם בין המתכננים והמרצחים כאחד". עוד טען העיתון כי מוכתר הכפר היה קונה מידי מסתננים בהמות גנובות ומוכרם בעבר הירדן "במחירים מפולפלים" – כאילו דאגתו של הכתב נתונה לעניי הגדה המזרחית. הכתב סיים את דבריו בהכללות בוז הלשון: "קשה להאמין להם לערבים, היודעים להתחסד כאנשים צבועים ולבנטינים, כי כל זמן שנדמה להם כביכול שידם על העליונה הרי הם מורטים בעוז את שפמיהם המסולסלים ומדברים גבוה גבוה...²⁸ באותו יום, בעמודו הראשון, פרסם דבר כתבת רקע על "קציר הדמים של ההסתננות מירדן ב-3 השנים האחרונות" – ובה נאמר, גם בכותרת המשנה וגם בגוף הכתבה, ש-421 "אזרחים" ישראלים נהרגו בידי מסתננים בגבול ירדן בתקופה האמורה. האמת היתה ש-421 ישראלים "נפגעו" בידי מסתננים – כלומר, נהרגו או נפצעו – בגבול הירדני מאז 1950.²⁹ ה"Jerusalem Post" פרסם ב-18 באוקטובר מאמר ממוסגר בעמודו הראשון באותו נושא. אך ה"Jerusalem Post" דייק יותר. אמנם בכותרת דווח על 421 ישראלים "שנהרגו", אך בגוף הכתבה דובר על 421 אזרחי ישראל ש"נהרגו או נפצעו".³⁰

ביום למחרת, ב-19 באוקטובר, פרסמו מקצת העיתונים (הארץ, חרות) הדלפה מפי דוברי משרד החוץ ומשרד ראש הממשלה, ובה נטען כי לא צה"ל ביצע את הפעולה אלא תושבי ספר ישראלים, ש"פקעה סבלנותם" אחרי סדרת פעולות רצח בידי מסתננים. כבר ב-18 באוקטובר, נרמז בהדור, בדבר מערכת ("במועצת הביטחון תובהר האמת"), רמז עבה כאילו בוצעה הפעולה בידי תושבי ספר נסערים. עורכי העיתון פתחו בקובלנה נגד המחאה הבריטית נגד ישראל, ושאלו: "כמה אנשים חפים מפשע נהרגו [בקניה] בדם קר עליידי בריטים מזוינים כתגובה על מעשי טרור? מכל מקום, קבע העיתון, "אין... כל יסוד לטעון כי ההתקפה בוצעה עליידי כוחות צה"ל סדירים. הייפלא אם יתברר כי תושבי הספר בישראל קצה נפשם לראות לילה לילה את מבקשי דמם" חוצים את הגבולות ומכים? בסיכום, קבע העיתון, כי הדם היהודי נשפך בידי מסתננים "משום שממשלות ערב רוצות להכחיד את ישראל".³¹

ב-27 באוקטובר, בדבר המערכת, תקפו עורכי הבקר את התפיסה – שלעתים נשלפה עליידי גלאב ואחרים כדי להצדיק את מעשי המסתננים – כי המסתננים הם פליטים אומללים ומיואשים. העיתון לא הסביר מי הם באמת המסתננים אך טען: "אסור היה לנו להסכים... להקניית מעמד של פליטים לערבים שברחו מישראל".³²

ב-19 באוקטובר שידר בן-גוריון ב"קול ישראל" את נאומו המפורסם על קיביה, ובו קבע כי תושבי ספר בלתי-מזוהים, שלא יכלו לשאת עוד בהתגרריות מצד המסתננים, ביצעו את הפעולה. למחרת פרסמו רוב העיתונים את דבריו, במלואם או בחלקם הגדול, בעמודיהם הראשונים, ללא פרשנות או

27. הארץ ומעריב, 18 באוקטובר 1953.

28. הבקר, 18 באוקטובר 1953.

29. דבר, 18 באוקטובר 1953. ראה גם מעריב, "דמה של קיביה סמוק יותר", 20 באוקטובר 1953, שגם שם דובר ב"יותר מארבע מאות יהודים שנפלו חלל מכרורי מרצחים ירדנים".

30. "421 Israelis Killed in 3 Years", *Jerusalem Post*, 18 באוקטובר 1953.

31. הדור, 18 באוקטובר 1953.

32. "אגדת הפליטים" שוב בעוכרינו", הבקר, 27 באוקטובר 1953.

תוספות כלשהן. רק קול העם ניסה להחדיר נימה של ספק לתוך המאמר, באומרו כי בן-גוריון "טען" ששום יחידה מיחידות צה"ל לא ביצעה את הפעולה. זמנים ליוזה את דברי בן-גוריון, שהובאו במלואם, בכתבת רקע מפי סופרו הצבאי, ובה נאמר כי ראש הממשלה "הצליח למצות בנאום קצר וקולע את חומרת הבעיה של ביטחון לאזרחי ישראל". על-פי זמנים, קצינים בכירים כמרגם תושבי הספר הגיבו לנאום בקורת-רוח, ובן-גוריון העמיד את משקיפי האו"ם – שטענו כי כוח של צה"ל בן 600 חיילים ביצע את הפעולה – במצב של מבוכה. באותו יום פרסם העיתון גם דבר מערכת – "דבריו הברורים של ראש-הממשלה" – לאלה שעדיין לא קלטו מהדיווחים בעמוד הראשון, שדברי בן-גוריון אמינים ומשכנעים.³³

יתר על כן, באותו יום פרסם זמנים דבר מערכת שני, תחת הכותרת "חרב להשכיר", ובו גידף את הגנרל גלאב, מפקד צבא ירדן, וקרא לו "חייל שכיר חסר מצפון אשר נחנך במסורת ה'בלאק אנד טאן' [צריך להיות 'בלאק אנד טאנו', אנשי הביטחון הבריטיים שלחמו ב-IRA באירלנד, לעתים באמצעים פסולים, בזמן המרד האירי בשלהי מלחמת העולם הראשונה], והמייצג את הצד האפל של הקולוניאליזם הבריטי..."³⁴

מעניין לציין שהמפלגה הפרוגרסיבית היתה חצויה בדבר קיביה וכי רוב מנהיגיה, כולל שר המשפטים פנחס רוזן, היו מסויגים מהפעולה. קצפם של המסויגים יצא גם על עורכי זמנים. נימת הביקורת נקבעה על-ידי ד"ר נחום גולדמן, מי שהיה נשיא הקונגרס היהודי העולמי, חבר ההנהלה הציונית, ומעין "אלטר טטייסטמן" של המפלגה, שחשב באותם ימים להשתקע בארץ ולהצטרף לממשלה כשר מטעם הפרוגרסיבים (אך בסוף נמנע מלעשות זאת). "במקרים כאלה צריך להיות בעמדה ביקורתית", אמר בישיבת הנהלת המפלגה הפרוגרסיבית.

אני צריך לומר כי כשאני קורא מאמרים ראשיים בהארץ איני יודע מדוע אני צריך לתמוך בזמנים. לשם מה אני צריך זמנים כשאני קורא בעיתונים אחרים מאמרים שהם יותר לפי רוחי? מדוע העיתון הזה לא יצא נגד המקרים האלה בביקורת חריפה?

גולדמן נתמך על-ידי בכירים אחדים במפלגה. ח"כ ד"ר אברהם גרנות, יו"ר הקק"ל, גינה את זמנים על שנמנע מלצאת נגד נאום של ממלא מקום שר הביטחון פנחס לבון, שהגן על קיביה ומדיניות הגמול.

במדינה הזאת נוצר מיתוס של הכוח היהודי, ושאין אנו זקוקים לאחרים, חוץ מכסף... בשבילי להיות חבר במפלגה שאין לה עמדה חריפה בעניינים... כמו... קיביה זה דבר בלתי-אפשרי! עיתון המפלגה קיים לא רק כדי לכתוב מאמרים ונאומים [הנוחים לממשלה]... צריך שיהיה לנו האומץ לצאת ולהגיד דברים ברורים כדי שהעולם הישראלי ידע שיש עוד משהו מחוץ לנאומו של השר [לבון].

צבי הרמן קבל על שאין בכלל ביקורת פומבית על צעדי הממשלה: "על הכל חייבים אנו לומר אמן... בכל השטחים". אך מיעוט בקרב ההנהלה הסתייג מהביקורת. מרדכי שטרן, מנהל חברת רסקו ולימים חבר כנסת מטעם גז"ל, טען שאין לזמנים "סמכות לכתוב על העניינים [כלומר, בצורה ביקורתית] אם אין המפלגה קובעת עמדה [ביקורתית]". ד"ר ישעיהו פרדר טען שזמנים לא אמור להגיב על כל דבר, ושאחריות פוליטית היא עניין של "היושבים מסביב לשולחן זה", ולא של עורכי העיתון. צבי קלמנטינובסקי, לימים סגן ראש עיריית תל-אביב, טען כי לו זמנים היה יוצא חוצץ נגד פעולת קיביה, "היה העיתון שלנו נשאר במערכת" (קרי: ללא קונים).

נחום גולדמן סיכם את הדיון בעניין באומרו כי "פוליטיקה מנוגדת למוסר... בן-גוריון מדבר על נביאים, אבל זה לא עניין של פוליטיקאים, כי פוליטיקאים צריכים לפעול ולא לדבר. אי-אפשר לדבר על נביאים ולעשות מעשים של קיביה". למפלגה הפרוגרסיבית, הוסיף, יש קו, ועליה לבטא אותו בפומבי.³⁵

33. קול העם, 20 באוקטובר 1953; "בן-גוריון מודה: בקיביה נשפך דם נקיים", זמנים, 20 באוקטובר 1953.

34. זמנים, 20 באוקטובר 1953.

35. "ישיבת הנהלת המפלגה הפרוגרסיבית, 3 בנובמבר 1953", ארכיון משואה-תל יצחק, חטי המפלגה

רק ב־19 באוקטובר פרסם הארץ מאמר מערכת על קיביה, המאמר שהזכיר גולדמן בישיבת ההנהגה של מפלגתו. ב־16 באוקטובר נמנע הארץ מלפרסם דבר מערכת – אך בעמודו השני פרסם כתבה שהוכנה לפני קיביה, בשם "הרהורים על מדיניות החוץ" מאת ד"ר משה קרן, כתבו המדיני של העיתון – ובה הוכנסו שינויים קלים בעקבות הפעולה. המאמר התאפיין בפתירות וביקורתיות, שהיו נדירים באותה תקופה במאמרי פרשנות בעיתונות העברית. קרן כתב כי הפעולה במחנה הפליטים בוריג' באוגוסט, שבו הרגה יחידה 101 כ־20 פליטים פלסטינים, "הועלמה אצלנו במתכוון מדעת הציבור". אך בה־בעת הגניב קרן למאמרו נימה של הגנה על קיביה כאשר כתב על "הרצח המזועזע בכפר יהוד ופעולת העונשין שבאה בעקבותיו", וש"אין לראות במעשי תגמול המגיבים במישורין על התקפה רצחנית מעשה של התגרות".³⁶

במאמר ב־19 באוקטובר כתבו עורכי הארץ כי בעולם הרחב דנו את ישראל "לכף חובה", וכי קל להבין זאת לאור ריבוי הנפגעים בקרב תושבי הכפר. "גם בישראל יצטער כל איש הוגן על תוצאה טרגית כל־כך", כתבו, אך הדבר נכפה על ישראל בשל נגע ההסתננות. יש לראות את המקרה במסגרת שרשרת פעולות האיבה של המסתננים, שהן המשך המלחמה בישראל מצד מדינות ערב בדרך בלתי־קונבנציונלית. עם זאת, גינה הארץ את "קלות הדעת השחצנית" שבה "חוגים מסוימים" בישראל – הכוונה היתה לבן־גוריון ולחלק גדול משריו – מתייחסים לתגובות העולם כלפי מדיניות ישראל, בעת תכנון פעולות צבאיות יש להתחשב בדעת ממשלות במערב, קבע העיתון. בקיצור, נחוץ "שיווי משקל" בין צרכים בטחוניים וצרכי מדיניות חוץ. במקרה של קיביה, קבע העיתון, "הופרע שיווי משקל זה ומעמדנו הבינלאומי נפגע לא מעט".³⁷

על המשמר בא בטענות אל שלוש המעצמות שהזדרזו לתבוע את ישראל במועצת הביטחון, אך לא הזדעזעו כאשר נרצחו יהודים לפני כן. עם זאת, טען העיתון שעל ישראל לברוק את מעשיה, הן "מצד תכליתם הפוליטית" והן מצד "מהותם המוסרית". נכון שהערבים מתנכלים לישראל מאז היווסדה ויש להתגונן, אך "האם ננקטו כל האמצעים הפסיביים שנחוצים", והאם ננקטו "כל האמצעים... לבל ייספו אנשים, נשים וילדים חפים מפשע? הנשארנו בזה נאמנים למיטב המסורת של ההגנה והפלמ"ח?³⁸

עורכי העיתון, כמו מפלגתם, התחבטו בשאלה, והדבר ניכר בסדרת מאמרי מערכת (בעוד רוב העיתונים ביטאו את דעתם פעם אחת, ואחר־כך נתנו לנושא מנוח). בסופו של דבר, גינה העיתון את הפעולה "הבלתי־מחושבת ובלתי־שקולה" בקיביה, על שסיפקה לאויבי ישראל תחמושת. "אנו, הנתקפים, מופיעים עתה כנתבעים", קבע על המשמר, והוסיף הסתייגות מוסרית מהרג חפים מפשע: "אין אנו יכולים לנקוט בשיטות השאלות מאשפתות אויבינו".³⁹ כתבו הוותיק לענייני ערבים של העיתון, יוסף ושיץ, החריף ביקורת זו כאשר כתב, במאמר נוסף: "אנו אמנם חוזרים למולדתנו העתיקה, אך אין פירוש הדבר שעלינו לחזור גם למנהגי 'עין תחת עין' של חברה בדואית פרימיטיבית". עם זאת, נתן ושיץ ביטוי לנטיותיו האנטי־אימפריאליסטיות בכך שהאשים את בריטניה וקציניה בלגיון בליכוי ובתכנון מעשי ההרג של המסתננים בספר הישראלי.⁴⁰

עמדת מפ"ם – ועל המשמר – בנושא קיביה נקבעה בדיוני הוועדה המדינית של המפלגה והוותרה פשרה בין עמדות מרכיבי המפלגה, השומר הצעיר משמאל ואחדות העבודה מימין. בישיבת הוועדה ב־21 באוקטובר, גינה ברל רפטור (אחדות העבודה) את המאמר של ושיץ: "הוא מזיק, לדעתי, למדינת ישראל. אני שואל", אמר, "מי נתן זכות למערכת לפרסם את המאמר?... בימים כאלה [יש ללכד את השורות ו]לא יכולה לבוא הסתייגות מצדנו". כנראה שרפטור גם לא שמח ממאמר המערכת שפרסם העיתון, שכן הוסיף: "על המשמר לא ביטא אותי אתמול. היו כבר דברים בתולדותינו שלא יכולנו לפעול רק מבחינה מוסרית – למה... מיהר על המשמר להופיע בעמדה מבלי שנברר את הדבר [בוועדה המדינית] על בוריה?"

אבל רפטור לא ביטא את דעת אנשי השומר הצעיר במפלגה, שחלקם התייצבו נגד הפעולה ואף

36. "הרהורים על מדיניות החוץ", משה קרן, הארץ 16 באוקטובר 1953.

37. "מיום ליום", הארץ, 19 באוקטובר 1953.

38. "מול חזית האיבה", על המשמר, 19 באוקטובר 1953.

39. "דבר מערכת", על המשמר, 20 באוקטובר 1953.

40. "על שכנינו", על המשמר, 20 באוקטובר 1953.

דרשו – לפחות בתחילה – שמפ"ם תגנה אותה בפומבי ושעיתון המפלגה ייתן פומבי לעובדות. נתן פלד, למשל, אמר באותה ישיבה: "אם מפ"ם לא תגיד בפומבי את הסתייגותה ממעשה קיביה, אנו בזה נביא לזה שקו קיביה ילך ויתמיד. המכריע הוא השיקול הזה – לכן גם היה הכרח במאמר השני [של ושיץ] בעל המשמר".⁴¹

דעת המפלגה – כלומר, הפשרה בין אנשי השומר הצעיר לאחדות העבודה – פורסמה לבסוף ב-28 באוקטובר בהבלטה בעמוד הראשון של על המשמר, והדברים היוו מעין "סופר־דבר מערכת": אחרי אזהרה שגרתית בפני מזימות האימפריאליזם, וגינאי למלחמת הגרילה שכופות המדינות השכנות על ישראל דרך ההסתננות, קראה המפלגה לצבא לפגוע בכנופיות, אך תוך הקפדה על "טוהר הנשק". הפעולה בקיביה, שלא התיישבה עם "המוסדות המוסריים והתכליתיים של התגוננותנו", נתנה תואנה בידי אויבי ישראל והשכיחה את פעולות הרצח שקדמו לה.⁴² (עמדת על המשמר הותקפה משמאל על-ידי קול העם, במאמר מאת י. זילבר, ובו נטען כי עיתונה של מפ"ם למעשה הצדיק את הפעולה ונמנע מלכנותה "פשע").⁴³

הארץ, קול העם ועל המשמר היו יוצאי דופן בין עיתוני ישראל. כל שאר העיתונים נזהרו גם מנימה ביקורתית מסויגת זו. דבר, שפרסם דבר מערכת על קיביה ב-18 באוקטובר, האריך בדבר הנפגעים הישראלים מההסתננויות שקדמו לפעולה, וסיכם את הדברים כך:

על-כן רבה התמיהה על הפעילות היתרה [של המעצמות] דווקא בימים האלה, בעקבות הרעש הגדול שהקימו מדינות ערב לאחר ההתפוצצויות והקורבנות שנפלו בכפר ערבי שמעבר לגבולנו. לא האם ושני ילדיה שנרצחו ביהוד ולא כל שאר ההרוגים... לא זעזעו את מדינאי המעצמות...⁴⁴

במאמר מערכת נוסף, למחרת, שיבח דבר את נאומו השקרי של בן-גוריון, ואמר: "מלב כולנו דיבר".⁴⁵ ב-21 באוקטובר פרסם העתון מאמר פרשנות (עמ' 2), ובו דיבר על מדיניות ההבלגה (עד לקיביה) אל מול גל הרציחות של המסתננים, שהן חלק ממלחמת הטרדה של מדינות ערב נגד ישראל. העיתון גם הזכיר שמדינות ערב "משמשות כמקלט לפושעים נאצים".⁴⁶

גם עיתונים אחרים קשרו בין הנאצים לערבים. הבקר כתב בדבר מערכת:

כאשר דם יהודי נשפך על-ידי הנאצים, מזה, והפורעים הערבים, מאידך, לא נגע הדבר ללבם של מדינאי העולם, שנהגים לקרוא לו נאור. אבל כשפקעה סבלנותם של קיצוניים ביישוב והשיבו למרצחים מידה כנגד מידה – התעורר לפתע המצפון האנושי של אנשי פליט סטריט וייטהול, להמטיר עלינו שפע של דברי מוסר.⁴⁷

הצפה הקדים את דוברי הממשלה בטענו כי "לא הוכח... [שפעולת קיביה בוצעה] על-ידי כוחות צבאיים סדירים כפי שנזדרזו לקבוע משקיפי או"ם. מסתבר יותר", כתב העיתון, "שאנשי יישובי הספר, שבני משפחותיהם וידידיהם נרצחו על-ידי מסתננים... יצאו לנקום את נקמת הדם השפוף". העיתון המשיך וגינה את משרד החוץ הבריטי על שגינה את ישראל.⁴⁸ יתרה מזו, במאמר מערכת נוסף, קבע העיתון כי "קיביה" (הכוונה היתה אולי ליישובי הספר של הגדה המערבית בכלל) "רצחה מאות יהודים... וזהו פעולה מונעת הסתננות, מונעת רצח ושוד, ואין ברירה אלא לפגוע בבסיס המוצא של המסתננים".⁴⁹

ככל שחלף הזמן, כן גברה נטיית הצפה להצדיק את הפעולה. ב-30 באוקטובר פרסם העיתון מאמר פרשנות מאת שניאור זלמן שרגאי, ממנהיגי הפועל המזרחי, ובו טען נגד המקטרגים בדבר חוסר

41. ארכיון השומר הצעיר, 1 66.90 (ב), פרוטוקול ישיבת הוועדה המדינית של מפ"ם, 21 באוקטובר 1953.
42. "מפ"ם קוראת לעירנות בטחונית ולא-ייכניעה לתכתיב האמריקני", על המשמר, 28 באוקטובר 1953.
43. "מצדיקי דין קיביה", קול העם, 20 באוקטובר 1953.
44. "דבר היום", דבר, 18 באוקטובר 1953.
45. "דבר היום", דבר, 20 באוקטובר 1953.
46. דבר, 21 באוקטובר 1953.
47. "מערכה ולקחה", הבקר, 19 באוקטובר 1953.
48. הצפה, 18 באוקטובר 1953.
49. "שעת חירום", הצפה, 23 באוקטובר 1953.

הפרופורציה בין הרצח ביהוד לטבח בקיביה, ובדבר הרג נשים וילדים: "וכי מה היה צריך לדאוג, שהנשים והילדים יברחו והגברים יישארו [ויומתו]...?"⁵⁰

המודיע, עיתונה של אגודת ישראל, תמך בפעולה – פעולה "טבעית מאוד... מחויבת הזמן והמצואות",⁵¹ אך מצא דופי כלשהו "במערך הכוחות המדיני ובדרכי ההסברה" – כלומר, האשם הוא לא בצבא שביצע, אלא בפקידים שאמורים היו להסביר ולתרוץ את המעשה, ולא עשו זאת בעילות.⁵² באותו יום, גינה העיתון את מדינות המערב על צביעותן – הרי בריטניה גם עסוקה בפעילות נגד טרוריסטים, בקניה ולאורך תעלת סואץ.⁵³ במאמר פרשנות מלווה, מאת יעקב גליס, נכתב כי הפורעים הערבים לא מבינים כל שפה אחרת "מחוץ לשפת הכוח, שפת החרב והסיף", ושהתפתחויות באזור מאשרות, לדבריו, את "האימפולס הטבעי של 'עין תחת עין'".⁵⁴

בשלהי הפעולה

מיד לאחר פעולת קיביה, נתפרסמו העובדות דרך סוכנויות הידיעות ותחנות הרדיו הערביות. בימים ובשבועות שלאחר מכן רלפו לפוליטיקאים ולעיתונאים בישראל פרטים רבים נוספים – איזה יחידות השתתפו, מי ואיך החליטו על הפעולה, וכו'. – דרך מכרים בצבא ובממשלה. אך עיתוני ישראל נמנעו לגמרי מעיסוק בנושא. שום עיתון לא פרסם כתבות המשך בנוגע למה שהתרחש בליל ה-14-15, והקוראים נשארו עם העובדות כפי שנתפרסמו בכתבות המקוריות מה-16 בחדש, בהן צוטטו בקצרה שידורי תחנות הרדיו והחלטת ועדת שביית הנשק, וכפי שתיארן בן גוריון בנאומו הפומבי ב-19 באוקטובר. ייתכן כי העורכים והכתבים המדיניים והצבאיים של העיתונים העדיפו לא לעסוק בזה; ייתכן כי הצנזורה הצבאית ושרים ופקידים כפו עליהם או שכנעו אותם להימנע מלהתעמק בנושא. מעטה עבה וכללי של שתיקה כיסה את חורבות קיביה.

רק הארץ ראה לנכון לחשוף פרטים נוספים – ועשה זאת, בעוקפו את הצנזורה, בדרך שהפכה לשגרתית בשנות השבעים והשמונים, באמצעות ציטוט מפרסומים זרים. ב-26 באוקטובר פרסם העיתון בעמודו השני, בכתבה קטנה, דברים מתוך כתבה שהופיעה ב-*Time*. השבועון האמריקני תיאר את כיבוש הכפר על-ידי "גרוד" ישראלי, ואת המשך הפעולה בין בתיו:

הם ירו בכל גבר, אשה וילד שיכלו למצוא, ולבסוף הפנו אשם נגד הבקר. אחרי כן פרצו בדינמיט 42 בתים, בית-ספר ומסגד. צעקות הגוססים נשמעו מבין ההתפוצצויות... הכפריים המוטלים בעשב [בחוצות הכפר] יכלו לראות איך החיילים הישראליים... מעשנים ומתבדחים [בפתחי הבתים], ופניהם הצעירים מוארים בלהבות.⁵⁵

מעניין לציין שפרט לאותו מכתב בודד בזמנים, היה הארץ העיתון היחידי שפרסם בשבועות שלאחר פעולת קיביה התכתבות על הפעולה בטור המכתבים למערכת. בכל שאר העיתונים לא הופיעו מכתבים למערכת בנושא. ב-20 באוקטובר פרסם העיתון מכתב למערכת מאת מיכאל אלקינס. אלקינס, שלימים שימש כתב ה-BBC ו-*Newsweek* בארץ, כתב שקיביה מעלה שאלות שראויות ל"יכוח ציבורי", וטען שהפעולה אינה ניתנת להגנה "מבחינה מוסרית". כל רעיון ההענשה הקולקטיבית שביסוד הפעולה חסר בסיס מוסרי: הענשה קולקטיבית "היתה בלתי-מוצדקת כשהיטלר נהג לפיה... והיא בלתי-מוצדקת כשאנו נוהגים לפיה... אפילו בעולמנו 'העגום', 'עולם הגיונגל, סולדים מפני רצח ללא אבחנה של נשים, ילדים ובלתי-לוחמים'. גם מבחינה פוליטית גינה אלקינס את הפעולה, וטען שהיא לא תביא תועלת בהשקטת הגבולות לאורך זמן."⁵⁶

בתגובה על מכתבו, כתב "י. מודעי" (כנראה יצחק מודעי, לימים איש הליכוד ושר האוצר),⁵⁷ שנכון,

50. "בין דם לדם", הצפה, 30 באוקטובר 1953.

51. "הד היום", המודיע, 18 באוקטובר 1953.

52. "הד היום", המודיע, 19 באוקטובר 1953.

53. "בישערי לא בלי שנאת ישראל", המודיע, 19 באוקטובר 1953.

54. "הביטחון בגבולות", המודיע, 19 באוקטובר 1953.

55. "טיים" על פרשת קיביה", הארץ, 26 באוקטובר 1953; *Time*, 26 באוקטובר 1953.

56. הארץ, 20 באוקטובר 1953.

57. הארץ, 26 באוקטובר 1953.

יש מקום לדיון ציבורי בעניין קיביה "אך קשה לדון על פעולת קיביה מנקודת מבט מוסרית טהורה, שכן אמת המידה המוסרית לא הותאמה למקרה רבי-צדדים כזה"; נכון, האשמה קולקטיבית והענשה קולקטיבית הם בעייתיים, אך "משנתנו המוסרית עם כל חומרתה התירה לנו הריגה במקרה של 'הבא להורגך השכם להרגו'". מודעי המשיך וכתב כי קיביה, כמו שאר כפרי הגבול הערביים, "שימש קן לפעולות רצח ושווד נגד יישובי הספר". את הפעולה, קבע, ביצעו תושבי ספר נרגזים "וכי הם האמינו כי הם מקדימים להרוג את רוצחיהם" (מודעי, שהיה איש צבא, סביר שידע שהפעולה בוצעה בידי יחידות של צה"ל). עוד הוסיף שממילא לא גרמה הפעולה לתקר ביחסי ישראל והערבים, כי לא היתה קיימת אפשרות של התקדמות לעבר השלום, וכי אסור ש"פייסנות" תהיה מדיניותנו "כשהמדובר בשכנים פרימיטיביים אשר פייסנות לדידם היא סימן לחולשה".

מכתב ביקורתי נוסף התפרסם בהארץ ב-22 באוקטובר, מאת "ד"ר גרונמן" מחיפה. גרונמן הקשה על ד"ר קרן ושאל איך יכולה פעולת קיביה, על "66" הרוגיה, להיות "טובה" יותר מפעולת בוריג, על 20 הרוגיה? גרונמן גינה "הענשה קולקטיבית" כרעיון טוטאליטרי.⁵⁸

ב-25 בנובמבר גינתה מועצת הביטחון, פה אחד, את ישראל על פעולתה בקיביה. עיתוני ישראל סגרו שורות וכולם כאחד גינו את "צביעותן" של המעצמות ואת חוסר האיזון שבהחלטה. אך זמנים, שכינה את ההחלטה "מעשה-עוול" כלפי ישראל ו"פייסנות", מצא לנכון לקרוא לקוראיו, בהודמנות זו, לעשות "חשבון-נפש". על ישראל להימנע מ"פעולות ודיבורים בלתי-שקולים". זמנים אף טען, ברמיזה לפעולה בקיביה, ש"נכשלנו", וקבע שעל צה"ל לשמור על עקרונותיו המוסריים.⁵⁹

ניצנים ראשונים אלה של הסתייגות ואולי אף מינות היו תוצר של לחץ כבד על המערכת מפי בכירים במפלגה הפרוגרסיבית. כבר ציטטנו את הדברים שנאמרו בישיבת הנהלת המפלגה ב-3 בנובמבר. ב-16 בחודש, בישיבת הוועדה המדינית, התנהל ויכוח על "תוכן המאמר" שעל זמנים לפרסם לאחר פרסומה (הצפוי) של החלטת מועצת הביטחון. בוויכוח השתתף גם עורך העיתון, טד לוריא. בישיבה נוספת של הוועדה המדינית, ב-24 בחודש, הוחלט "על הקו של המאמר". המאמר כנראה הוגש לחברי הוועדה טרם פרסומו, כי בישיבת הוועדה ב-25 בנובמבר ערער חבר הוועדה יוחנן כהן על חלק מתוכנו. גרנות ורוחן הרגיעהו באומרם כי המאמר מבטא את "רעת הרוב" בוועדה. כהן כנראה הסתייג מהביקורת הנרמזת על ממשלת ישראל וצה"ל בנושא טוהר הנשק.⁶⁰

סיכום

כמה משקיפים זרים העירו על תפקודה של העיתונות הישראלית בפרשת קיביה. סיכומו מה-27 באוקטובר 1953 של השגריר הבריטי בארץ, פרנסיס אוונס, היה הוגן וקולע: "ממשלת ישראל לא זכתה לעתים קרובות למידה כזאת של אחדות בתמיכה מצד העיתונות הישראלית כמו בהודמנות זו..." השגריר המשיך והוסיף:

מרבית העיתונים, למען האמת, בזמן זה או אחר ובדרך-כלל בצורה מתומצצת ביותר – הביעו צער על מותם של נשים וילידים ערביים שחפותם מעל לכל ספק. אך לאחר ששילמו מס שפתיים [זה] לאנשיות, הקדישו עצמם כולם, באריכות גדולה, להצדקת מעשה זה של ממשלתם ולהטלת אשם באחרים.

ראשית, דיווח אוונס, האשימו העיתונים את מדינות ערב, ולאחר מכן הואשמו ממשלות המערב, ובראשן ממשלת בריטניה, על שלא ריסנו את מדינות ערב ואת ההסתננות בגבולות. השגריר נדרש לטיעונם של דבר ושל "קול ישראל", כי פעולות צה"ל בגבולות דומות לפעולות השיטור של בריטניה בקצות האימפריה שלה – ועל כן הן מוצדקות. "ההכרה כי העולם כולו נדהם, ושטבח בערבים ככלל אינו מוכר כמותר, גם אם נגרם עקב פרובוקציה [ערבית], חדר לאט להכרה ולרוב

58. הארץ, 22 באוקטובר 1953.

59. "לאחר החלטת מועצת הביטחון", זמנים, 26 בנובמבר 1953.

60. "ישיבת הוועדה המדינית מס. 3, יום ב, 16.11.1953, ירושלים"; "ישיבת הוועדה המדינית מס. 5, יום ג, 24.11.1953, ירושלים"; "ישיבת הוועדה המדינית מס. 6, יום ה, 25.11.1953, תל-אביב" – כולם בארכיון משואה-תל יצחק, חט' מפלגה 17/8.

נתפס בהקשר של... נצחון שירותי ההסברה הערביים". כך, אמר אוונס, העדיפו העיתונים, כמו הארץ והבקר, לבקר את שירותי ההסברה של ישראל במקום את הפעולה עצמה. השגירו גם ציין כי על המשמר מצא לנכון לבקר את הפעולה במידה שהיא סיפקה לאויבי ישראל תחמושת נגדה ועזרה לשים את ישראל על כס הנאשמים.⁶¹

אם תפקידה של העיתונות במדינה דמוקרטית הוא למסור מידע אמין ומלא לציבור על אודות התרחשויות חשובות, לפקח על פעולות השלטונות, לבקר את שראוי לבקר ובמידת האפשר לרסן פעולות לא סבירות ולא ראויות של הממשלה, הרי העיתונות הישראלית נכשלה כישלון חרוץ באוקטובר-נובמבר 1953. ככלל, העיתונות ניגשה אל פעולת קיביה כעיתונות מגויסת, המצדיקה, ויהי מה, את מדיניות הממשלה ואת פעולות צה"ל. אחדות הדעים השתרעה מקיר אל קיר, ממפ"ם (על המשמר) עד לרביזיוניסטים (חרות), ורק קול העם – כלי ביטוי של מפלגה שהיתה מחוץ לקונצנזוס – יצא בפה מלא נגד הפעולה; יתר העיתונים תמכו בממשלה ובפעולה, אם כי, בשמאל ובמרכז (על המשמר והארץ) הובעו הסתייגויות מסוימות. התחושה היתה שאם העולם החיצון מגנה, הרי על העיתונות כאן להתלכד, לייפות, ולהדוף את הביקורת.

עם זאת, בחלק מהעיתונים השתרבבה לסיקור האירוע נימה של חוסר נוחות בשל כמות ההרוגים האזרחיים ובשל אחדות הביקורת הבינלאומית. קשה היה להתעלם לגמרי מדברים אלה.

אין ספק כי הופעל על העיתונים מכבש הצנזורה – אך את מלוא פועלו נדע רק כאשר יפתחו לעיון המסמכים הרלוונטיים בארכיונים. עם זאת, ברור כי בכיסי החדשותי כמרגם בדברי המערכת והפרשנות הפעילו העורכים צנזורה פנימית חזקה, מטעמי פטריטיזם או צנזור מונע, בטרם יגיעו הצנזורים החיצוניים לגדוע במאמרים. סביר להניח שהגיעו "מכתבים למערכת" בנדון לרוב העיתונים – אך פורסמו מכתבים כאלה רק בהארץ ובזמנים, ורק קומץ. כפי שראינו, הופעלה צנזורה חיצונית, וסביר להניח שגם פנימית, על אזכור אחריות צה"ל לפעולה. כמובן, פרטים רבים על אודות הביצוע – תרגולת הלב"ב, ביצוע ההריסה ללא בדיקת החרדים לפני כן, וכו' – נאסרו לפרסום.

באותם ימים פעלה גם צנזורה חיצונית רשמית למחצה. שרים ופקידים בכירים, ובראשם שר החוץ משה שרת, נהגו להתקשר ישירות לעורכים ו"לשוחח" איתם על דברי המערכת שאמורים היו להופיע למחרת.⁶² ניתן לשער כי העורכים השתכנעו באוקטובר 1953, אם בכלל היה צורך בכך, כי ביקורת מבפנים תרפה את ידי הממשלה ותחזק את אויביה – ואויבי המדינה – מבחוץ. בכל הנוגע לפעולות צה"ל, נטיית המפלגות – פרט לקומוניסטים – ועיתונייהם היתה לזהות את הממשלה ואת צה"ל עם המדינה.

הנימה הכללית של מאמרי המערכת בנוגע לקיביה היתה צדקנית ונעלבת: מודע מנהיגי עולם מתריסים כלפי ישראל בעוד (א) הם לא מחו כאשר ישראלים נהרגו לאורך הגבולות ו(ב) הם עצמם עסוקים במלחמה בטרור ואף הורגים אזרחים (למשל, הבריטים לאורך תעלת סואץ ובקניה). יתר על כן, איך מעזים גויים, שטבחו ביהודים מאות בשנים ושחקו בזמן השואה, לגנות את ישראל? דימויים והשוואות ממוראות העבר היהודי, הפוגרומים והשואה, עוברים בדיווחים הקשורים לקיביה כחוט השני. מצד אחד, הישראלי מתואר כיורשו הישיר של הקורבן היהודי באירופה, והשואה מובאת כהצדקה למעשי צה"ל בקיביה. לעתים מובאת קיביה כדוגמה או כהוכחה לכך שהיהודים בציון לא ירשו ששוב יתייחסו אליהם כפי שהתייחסו ליהודים באירופה. בעיתונים שונים, בדרכים עקיפות וישירות, נערך זיהוי כלשהו בין הערבים לנאצים. מצד שני, דחו העיתונים בשאט-נפש השוואות שערכו ערבים או משקיפים מערביים בין מעשי ישראל למעשי הנאצים.

פרט לקול העם הקומוניסטי, שהיה עיתון שולי בהחלט, שום עיתון לא קרא לילד (מעשה קיביה) בשמו – טבח. כולם העדיפו מלים כמו "מקרה" ו"תקרית". בשום עיתון, מלבד קול העם, אחרי הצהרת בן-גוריון מה-19 באוקטובר, לא הוטל ספק בסיפור כי תושבי ספר ולא חיילי צה"ל ביצעו

61. PRO FO 371-104790 ER 1091-442, אוונס לשר החוץ, 27 באוקטובר 1953.

62. ראו למשל שרת 1978, 41, על אודות שיחת שרת עם עורך ה-*Jerusalem Post* בליל ה-15 באוקטובר 1953.

את הפשיטה. להפך, כולם דבקו בנחרצות בגרסה הרשמית – למרות שרוב העיתונאים ידעו כי שקר ביסודה. צה"ל באותם ימים עמד מעל לכל ביקורת.

כמעט כל העיתונים תמכו תמיכה בלתי-מסויגת בפעולה ובמדיניות הממשלה. רק הארץ ועל המשמר ביטאו ביקורת מסויגת. כל העיתונים, גם הביקורתיים וגם המאופקים, התייחסו אל קיביה כאל מקרה חריג; שום עיתון לא הבהיר לקוראיו שקיביה היתה רק השיא, מבחינה כמותית, במדיניות גמול שמאז 1949 בעקביות ובכוונה פגעה באזרחים.

ומלה אחרונה על הפן המוסרי של קיביה: אמנם בהארץ, בקול העם ובעל המשמר הובעו הסתייגויות שבחלקן התבטסו על ערכי מוסר, אך רק במקום אחד התפרסמה ביקורת על הפעולה המושתת כולה על טעמים מוסריים – מאמרו של ישעיהו ליבוביץ, "לאחר קיביה", בדו-שבועון העצמאי בסרט 15 בדצמבר 1953. ליבוביץ טען שבמשך שנות דור, בגלות, התקיים עם ישראל, "מבחינה מוסרית ומצפונית", "בחממה מלאכותית". מחמת מצבו, נמנע ממנו והועם "יצר שפיכות הדמים הבין-קיבוצית". רק עם תקומת ישראל עלתה שוב האפשרות של "שימוש בכוח" – והמבחן המוסרי של העם הוא עתה, כאשר הכוח בנמצא ובר-שימוש. ב-1948, טוען ליבוביץ, לא היתה ברירה אלא להשתמש בכוח – "ואין אנו מתנצלים על שפיכות-הדמים של המלחמה". אך בקיביה כשלה האומה מבחינה מוסרית. עוד טען ליבוביץ, כי ניתן אמנם למצוא הצדקה למעשה קיביה – כשם שארצות-הברית מסוגלת למצוא הצדקה להטלת פצצות האטום על יפן. אך "אל נשתדל למצוא" את ההצדקה למעשה, שהיה "הענשה אכזרית והמונית של חפים-מפשע על מעשי-פשע של אחרים".

ליבוביץ סיים את מאמרו בהשוותו את מעשה קיביה למעשה שכס ודינה (שגם בו דובר בעונש אכזרי וקולקטיבי), שבעקבותיו נשאו לדורות שני שבטים בישראל את קללת יעקב אביהם. "אל נקים את ביתנו הלאומי השלישי על קללתו של יעקב אבינו!" כתב.⁶³

ירושלים

ביבליוגרפיה

ליבוביץ, ישעיהו, 1953. בסרט, כ"ד, 15.12.53: קפט. —, תשי"ד. תורה ומצוות בזמן הזה, מסדה, ירושלים.
—, תשל"ו. יהדות עם ישראל ומדינת ישראל, שוקן, תל-אביב.
מוריס, בני, 1996. מלחמות הגבול של ישראל, 1949–1956, עם עובד, סדרת אופקים, תל-אביב.
שרת, משה, 1978. יומן אישי 1953–1957, כרך א, ספרית מעריב, תל-אביב.

Sharon, Ariel with David Chanoff, 1989. *Warrior, The Autobiography of Ariel Sharon*. N.Y.: Simon and Schuster.

63. מעניין לציין שלאחר מכן פרסם ליבוביץ את המאמר שוב, בצורה חריפה בהרבה ומורחבת, בקבצים של מאמריו, תורה ומצוות בזמן הזה (ליבוביץ תשי"ד) וביהדות עם ישראל ומדינת ישראל (ליבוביץ תשל"ו). במהדורות משופצות אלה, רטן ליבוביץ: "מאין בא לנו הנוער הזה, שלא חש מעצור ומניעה נפשית לבצע בידיו את הזוועה...? והרי נוער זה לא היה אספסוף, אלא הנוער שגדל ונתחנך בערכי חינוכו הציוני..." וסיים: "... אנו עלולים להקים את ביתנו השלישי על קללתו של יעקב אבינו".

באותה תקופה אירח בסרט דעות שונות. ביום שהתפרסם מאמרו של ליבוביץ, התפרסמה גם כתבת מערכת ("מעניין לעניין", אולי מאת העורך, אליעזר לבנה), "קיביה: תגובות בעולם האנגלו-סקסי", שם גונה השבועון *Time*, כ"מדהים... באנטי-ישראליותו... רבת השנאה".